

/ [за ред. О. А. Зеленого]. - Донецьк : Головне управління статистики у Донецькій області, 2011. - 502 с.

11. Черный А. И. Инновационная деятельность: информационное обеспечение / А. И. Черный // Научно-техническая информация. - 2006. - № 5 - С. 1-4.

12. Гуриев М. А. Актуальные вопросы управления информационными ресурсами в промышленности / М. А. Гуриев, А. Н. Кошкин // Информационные ресурсы России. - 2006. - № 2. - С. 33-36.

13. Варфоломеева В. О. Информационное обеспечение уп-

равління розвитком інноваційного потенціалу підприємств малого бізнесу / В. О. Варфоломеева // Актуальні проблеми економіки. - 2006. - № 5. - С. 165-171.

14. Верба В. А. Інформаційне забезпечення управління розвитком компанії / В. А. Верба // Формування ринкової економіки : [зб. наук. праць ДВНЗ "КНЕУ імені В. Гетьмана"]. - 2009. - № 22. - С. 145-154.

15. Волков О. І. Інноваційний розвиток промисловості України / О. І. Волков, М. П. Денисенко, А. П. Гречан. - К. : КНТ, 2006. - 648 с.

Y. Vaskov's'ka

PERSPECTIVES OF INNOVATION DEVELOPMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES

Article is devoted to research ways of information support innovative development of industry enterprises. Suggestions for effective use of information systems in innovation development.

Key words: innovation, industrial enterprise, information, management.

© Я. Васьковська

Надійшла до редакції 27.01.2012

УДК 332.364

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА НАСЕЛЕННЯ ЯК ФАКТОР РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

АНДРІЙ ГОЛОД,

кандидат географічних наук, старший викладач кафедри туризму Львівського державного університету фізичної культури

У статті обґрунтовано теоретико-методичні основи дослідження політичної поведінки населення як фактора розвитку регіональних суспільних систем. Розглянуто питання типології, територіальної організації, факторів та функціональних особливостей політичної поведінки населення, запропоновано систему показників для оцінки різних її форм. Окреслено напрямки впливу політичної поведінки населення на розвиток регіональних суспільних систем.

Ключові слова: політична поведінка, фактор, регіон, суспільна система, регіональна політика.

Постановка проблеми. У сучасній економічній науці прийнято розглядати регіон як об'єкт державної регіональної політики в різних сферах. Водночас джерелами формування стратегій регіонального розвитку вважаються як пріоритети відповідних загальнодержавних стратегій, так і специфічні риси окремих регіональних суспільних систем. Однак найчастіше населення регіону розглядається лише як об'єкт впливу, не враховуючи того, що саме воно є основним джерелом і суб'єктом державної політики як у конституційному тлумаченні, так і функціонально - через участь у виборах, партійну та іншу громадську активність.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній науці, особливо економічній, проблематика впливу політичної поведінки населення на розвиток регіональних суспільних систем практично не розглядалася. Причому додаткового обґрунтування

в сучасних умовах потребують і науково-теоретичні основи дослідження політичної поведінки населення, і його методичні аспекти. Очевидно, що такі завдання є досить актуальними й зумовлюють потребу в окремих наукових дослідженнях у цьому напрямку. Методологічною основою таких досліджень можуть бути праці зарубіжних учених - Г. Алмонда, С. Верба, Дж. Егню, Т. Зарицького, В. Колосова, Г. Лассвела, С. М. Ліпсета, Дж. Олафліна, С. Роккана, П. Тейлора, Р. Туровського та ін.

Зважаючи на це, **метою** дослідження є обґрунтування теоретико-методичних основ дослідження політичної поведінки населення як фактора розвитку регіональних суспільних систем.

Виклад основного матеріалу. Слід, насамперед, зазначити, що політичну поведінку населення ми розглядаємо у двох аспектах:

- як взаємодію населення певної території із се-

редовищем (у широкому розумінні), яка проходить у рамках політичної сфери суспільства і є рушійною силою її територіальної організації;

- як джерело формування державної політики та фактор розвитку регіональних суспільних систем.

Головними формами політичної поведінки населення є електоральна поведінка, участь у політичних партіях та участь у масових акціях протесту (підтримки). Інтенсивність вияву тієї чи іншої форми політичної поведінки називається політичною активністю. Кожній формі політичної поведінки населення притаманні також певні орієнтації. Політичні орієнтації - це ставлення суб'єктів до певних процесів та явищ, які відбуваються в політичній сфері суспільства. Можна, відповідно, говорити про електоральну активність та електоральні орієнтації, партійну активність та партійні орієнтації та ін.

Одним із головних аспектів дослідження політичної поведінки населення є вивчення її територіальної організації, яка, відповідно до прийнятих у науці підходів, має чотири головні риси:

- взаєморозташування об'єктів у двовимірному просторі земної поверхні;
- наявність просторових зв'язків між цими об'єктами;
- існування територіальних суспільних утворень (форм територіальної організації);
- функціонування територіальних утворень у часі [4, с. 25-26].

Оскільки політична поведінка населення здійснюється в основному в рамках електоральної та партійної систем політичної сфери суспільства, то як форми її територіальної організації можна розглядати відповідні форми територіальної організації названих систем. У такому випадку формами територіальної організації електоральної поведінки будуть виборчі дільниці та округи; участі в політичних партіях - первинні, міські, районні та обласні організації політичних партій. Однак оскільки, поперше, існує територіальне розходження між формами територіальної організації електоральної та партійної систем, а по-друге, форми територіальної організації електоральної системи існують, фактично, лише в період виборів і можуть уважатися швидше територіально розподіленими формами фіксації політичної поведінки населення, а не формами її територіальної організації, для виділення форм територіальної організації політичної поведінки населення загалом, на нашу думку, доцільно використовувати традиційний підхід у вітчизняній регіоналістиці, відповідно до якого формами територіальної організації суспільства є пункт (поселення або підприємство), центр, вузол, район (субрайон). Однак, урахувавши специфіку політичної сфери суспільства, названий перелік форм територіальної організації слід дещо модифікувати.

З метою комплексного дослідження політичної поведінки населення на регіональному рівні пропонуємо розглядати такі форми територіальної організації політичної поведінки, як пункт, центр, ядро (макроядро), субрайон.

Пункт є елементарною формою територіальної організації політичної поведінки населення, мінімально можливим носієм політичних відмінностей, який характеризується відносною однорідністю впливу локальних чинників політичної поведінки населення. Як наслідок, йому притаманна висока електоральна й партійна однорідність (цій характе-

ристиці найкраще відповідають невеликі сільські поселення або мікрорайони (квартали) у міських поселеннях).

Пункти, для яких характерна достатня різноманітність політичної поведінки населення, тобто функціонування в його межах як мінімум двох головних форм політичної поведінки (електоральної поведінки та участі населення в політичних партіях), пропонуємо називати *центрами* політичної поведінки. Такими центрами в регіоні є, як правило, великі села, селища міського типу та міста. Центри політичної поведінки відрізняються один від одного розмірами та ступенем впливу на політичну поведінку населення навколишньої території.

Центри політичної поведінки з наявністю всіх трьох головних форм політичної поведінки та великим електоральним потенціалом вважаємо *ядрами* політичної поведінки. Найбільші ядра політичної поведінки, електоральний потенціал яких помітно виділяється на тлі регіону, можна назвати *макроядрами* політичної поведінки.

Територіальне поєднання пунктів, центрів, ядер політичної поведінки, яке характеризується специфічними рисами політичної поведінки населення та спільними особливостями впливу регіональних чинників, утворює *субрайон* політичної поведінки. Відповідно, поєднання субрайонів утворює район політичної поведінки населення, а поєднання районів - територіально-політичну систему держави.

Очевидно, що територіальна організація політичної поведінки населення регіону тісно пов'язана з наявною системою розселення, а також із територіальною структурою різних видів економічної діяльності.

Велике значення для вивчення політичної поведінки населення має категорія *середовища*. Виділяють п'ять способів розуміння впливу природного середовища на політичне життя: географічний детермінізм, енвіронменталізм, посибілізм, когнітивний бігеїворизм, пробабілізм [6]. Географічний детермінізм розглядає людину як пасивний елемент середовища, об'єкт його впливу (Ш. Монтеск'є). Енвіронменталізм зосереджується на загальному впливі середовища, а не на його безпосередній ролі у формуванні людської поведінки. Посибілізм розглядає людину як активну одиницю, яка може свідомо обирати ті елементи середовища, які необхідні для існування. Когнітивний бігеїворизм передбачає, що "людина реагує на середовище через призму його сприйняття і приймає поведінкові рішення, ураховуючи ці сприйняття і попередній досвід, тоді як неприйнятні природні обмеження і навіть сприятливі умови не мають негативної дії" [4, с. 225]. Пробабілізм передбачає, що людина має можливість вільного вибору, але сподівається, що її рішення не суперечитимуть гіпотетичним нормам і будуть відображати поміркований вибір найкращої серед запропонованих середовищем альтернатив.

Важливою у вивченні політичної поведінки населення є і категорія *простору*. У суспільних науках загалом є три способи розуміння поняття простору:

- як чинника різних суспільних процесів;
- як засобу спостереження (вивчення й розуміння) певних явищ;
- дуалістичний (простір одночасно є і засобом спостереження (суб'єктивного відображення дійсності), і дієвим чинником, який через людську свідомість і, як наслідок, поведінку, трансформує існуючу дійсність).

Простір в останньому розумінні Т. Зарицький пропонує називати простором свідомості [7, с. 18].

Деякі вчені використовують поняття політико-географічного простору. Зокрема, В. Колосов визначає політико-географічний простір як "форму буття політичних феноменів і політико-географічних об'єктів, їх співіснування, співмірності, взаєморозташування, взаємодії, інтенсивності і т. п." [3, с. 242]. На протигагу економічному та соціальному простору, політико-географічний дуже повільно та інерційно змінюється в часі, у результаті чого навіть

дуже значні економічні та соціальні зміни мало позначаються на політичній поведінці населення певної території.

Для аналізу механізму функціонування політичної поведінки населення доцільно також використати головні положення бігейвіористичного підходу в суспільних науках. Із цієї точки зору політичну поведінку населення слід розглядати як взаємодію поведінкового середовища (образ реального середовища в людській свідомості) і політичних установок (рис. 1).

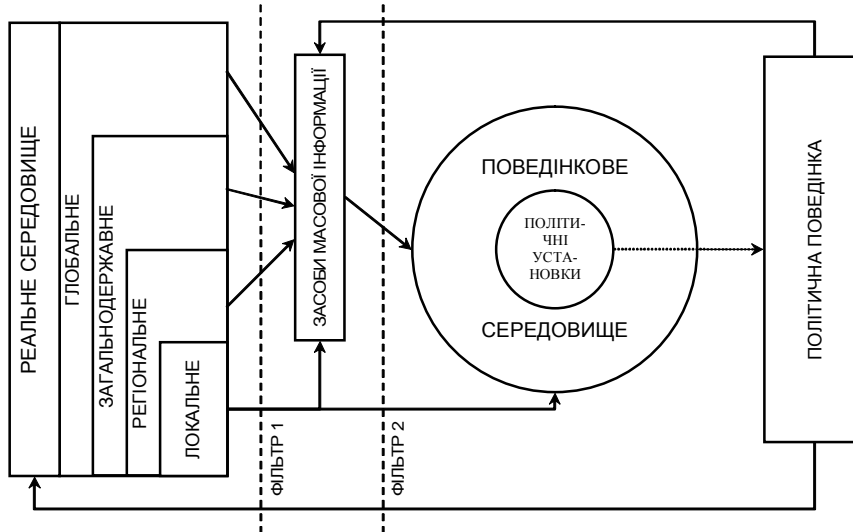

Рис. 1. Механізм функціонування політичної поведінки населення.

Політичні установки - це відносно стабільні політичні орієнтації суб'єкта, його ставлення до певних політичних явищ. Політичні установки в такому розумінні є компонентом політичної культури населення. Процес формування політичних установок є дуже тривалим, вплив на нього мають чинники середовища різних територіальних рівнів. *Глобальне середовище* формують чинники, які є зовнішніми стосовно суспільства певної держави. Їхній вплив на політичну поведінку населення регіону є лише опосередкованим і залежить від діяльності й доступності засобів масової інформації. *Загальнодержавне середовище* включає сукупність тих чинників, які однаково виявляються в усіх регіонах держави. Насамперед, загальнодержавне середовище визначають законодавчі норми, через які центральні органи державної влади забезпечують цілісність політичного простору держави. Як правило, наслідки діяльності державної влади відбиваються на існуючій економічній та соціально-політичній ситуації, висвітленні якої займаються загальнодержавні засоби масової інформації.

Регіональне середовище формують як суспільні, так і природні чинники. Саме на регіональному рівні ступінь їхнього вияву є найсильнішим, а вплив найбільш багатоваріантним. На перше місце виходять ті чинники, які формують регіональну ідентичність. Насамперед, це історичні особливості формування регіону й головні риси його соціально-економічного розвитку та етнічного і релігійного (конфесійного) складу населення. Крім того, на рівні регіону велику роль відіграють засоби масової інформації, які разом із локальними соціальними взаємодіями і формують самоусвідомлення мешканців

регіону, відчуття своєї окремішності в загальнодержавному середовищі. У той час як політичні установки населення мають тривалий період становлення, мотивацію до безпосередньої діяльності в короткі проміжки часу можуть викликати лише інформаційні чинники, які часто можна спостерігати в передвиборчий період. Вплив чинників регіонального середовища є територіально диференційованим. Ця диференціація визначається, як правило, наявною системою розселення, проте її не можна зводити до класичної схеми "місто-село". Кожен населений пункт слід розглядати як окреме локальне середовище політичної поведінки, у якому поряд із регіональним усвідомленням наявні інші чинники, що сумарно суттєво впливають на політичну поведінку населення регіону в цілому.

Локальне середовище можна розглядати на багатьох рівнях - від елементарного (сім'я, домашнє господарство) до субрегіонального (райони, населені пункти). Однак найбільш обґрунтовано видається думка В. Колосова [3, с. 290] про те, що елементарною одиницею політичної підсистеми регіональної суспільної системи має бути найменша територіально організована спільнота, у якій існують владні відносини (як правило, таким критерієм відповідають сільські та міські самоврядні громади). Як зазначає Дж. Егню, локальне середовище (або географічне місце в його інтерпретації) є ареною взаємодії процесів, які відбуваються на різних територіальних рівнях [5]. Слід зауважити, що загальнодержавний і регіональний рівні служать своєрідним фільтром, який пом'якшує вплив глобальних процесів на політичну свідомість і поведінку населення. Особливістю локального рівня середо-

вища є його безпосередній вплив на політичну поведінку населення, на відміну від трьох вищих рівнів, вплив яких опосередкований засобами масової інформації.

Вивчення середовища, у якому формується й виражається політична поведінка, та її ролі у складі регіональної суспільної системи є важливим аспектом регіональних досліджень. У той час як дослідження політичної поведінки населення лише на загальнодержавному рівні не можуть дати достовірних результатів, особливо у випадку України, а локальні дослідження мають лише прикладне значення, саме регіон повинен стати конкретним об'єктом дослідження політичної поведінки населення. Ось чому особливої уваги потребує виявлення ролі регіонального середовища в політико-географічних процесах.

Першочерговим завданням регіонального дослідження політичної поведінки населення є аналіз впливу різних чинників середовища (зовнішніх чинників) на прийняття рішення про здійснення вчинку. Прийняття рішення про здійснення політичного вчинку виникає в результаті конфлікту між особистістю і середовищем (ідеалом і реальністю, мотивацією і ситуацією). Таким чином, на особу, яка робить вибір, поряд із її власною політичною установкою впливають як особистісні якості (моральність, темперамент, інтелект та ін.), так і чинники середовища.

Визначення ступеня впливу тих чи інших чинників на політичну поведінку населення, щоправда, не є таким уже простим питанням. Часто кількісні методи дослідження не дають повного уявлення про зв'язки між певними економічними й соціальними проблемами та політичними уподобаннями громадян. Така ситуація спричинена наявністю перешкод для прямого виявлення наслідків впливу певних чинників у політичній поведінці населення. Наприклад, А. Белов [1] виділяє такі причини розсіювання ("дисперсії") впливу чинників: неточність або невідповідність соціально-економічної статистики, умовність мережі адміністративно-територіального устрою, незавершеність процесів структурування політичного простору, фальсифікація результатів виборів тощо.

Згадані чинники не мають прямого впливу на формування політичних установок населення, адже, як відомо із положень поведінкового підходу, особа насамперед реагує не на реальне середовище, а на образ цього середовища в її свідомості (поведінкове середовище).

Соціальні та економічні чинники відіграють важливу роль у прийнятті рішення про здійснення політичного вчинку (голосування на виборах, вступ до політичної партії, участь в акції протесту тощо), адже не лише впливають на середовище політичної поведінки, а й через процеси економічної соціалізації формують політичні установки індивідів та суспільних груп. До соціальних чинників, зокрема, можна віднести рівень життя населення та рівень соціальної напруженості. Головними показниками рівня життя населення можна вважати рівень і структуру доходів, забезпеченість населення послугами соціальної сфери, а показниками соціальної напруженості - частку безробітних серед економічно активного населення, рівень злочинності тощо. Економічні чинники включають структуру, територіальну організа-

цію господарства, а також рівень економічного розвитку регіону та окремих його частин.

Економічна структура регіону та відповідна структурна політика має гарантувати безперервне економічне зростання в рамках ринкової економіки, стабільний рівень цін, що приведе до зростання рівня життя населення та виконання соціальних завдань. Таким чином, дії суб'єкта політичної діяльності спрямовуються на підтримку структурних змін та технічного прогресу (наприклад, у промисловому регіоні більший ефект матиме політичне рішення влади, що стосується відкриття нових наукомістких виробництв або модернізації вже існуючих, а не дотаційна допомога крупним підприємствам регіону).

Територіальна організація господарства має на меті отримання максимального ефекту від певного оптимального поєднання в часі й просторі учасників економічного циклу. Ефективність політичного рішення в такому випадку зумовлюється підтримкою крупного економічного агента (наприклад, містоутворюючого підприємства), який забезпечує поле економічної діяльності в регіоні.

Рівень економічного розвитку визначає систему цілей і завдань регіональної політики влади, зокрема, політичні рішення останньої можуть бути спрямовані на вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів (проведення таких специфічних регіонально-політичних заходів, які приведуть економічно слабкі й малозабезпечені регіони до рівня певних економічних стандартів у середині країни); або на економічне зростання (регіональне й одночасно загальноекономічне зростання мають відбуватися з державною допомогою через першочергове латентне освоєння наявних регіональних потенціалів).

Добре апробованою в західних регіональних суспільних дослідженнях є також концепція, яка пояснює політичну поведінку населення за допомогою моделі суспільних розколів. Головним суспільним розколом, за допомогою якого можна інтерпретувати майже всі територіальні відмінності політичної поведінки населення, є розкол "центр-периферія". Ця схема поляризації політичної поведінки населення добре поєднується як із структурно-функціональним підходом, так і з теорією дифузії інновацій. Беручи до уваги українську політичну дійсність, розкол "центр-периферія" можна розглядати через виміри "традиції-інновації", "місто-село", "націоналізм-космополітизм" та ін., які мають помітне територіальне вираження.

Основою для наукового аналізу політичної поведінки населення в контексті розвитку регіональних суспільних систем є інформаційна база дослідження, яка включає систему показників, що дають можливість якнайповніше охарактеризувати досліджуваний об'єкт. Відповідні показники повинні обиратися за критеріями об'єктивності і співмірності. Однак, у зв'язку з особливостями етапу становлення регіональних політичних підсистем і недостатнім рівнем розвитку політичної статистики, у деяких випадках (наприклад, аналізуючи участь у політичних партіях і протестну активність) доводиться використовувати показники, які характеризують скоріше середовище політичної поведінки населення, ніж саму поведінку, а отже, можуть дати лише опосередковану інформацію. З іншого боку, така опосередкована

характеристика також має важливе значення в дослідженні політичної поведінки населення, адже, порівнюючи показники, які характеризують середовище, із показниками власне політичної поведінки, бачимо реальний ступінь ефективності політичної поведінки населення, тобто те, наскільки політична активність і політичні орієнтації населення регіону змінюють певну регіональну суспільну систему, наскільки ці зміни є динамічними та інерційними.

Варто наголосити також на синергетичному ефекті політичної поведінки населення в контексті розвитку регіональних суспільних систем. Зокрема, деякі форми позавиборчої громадсько-політичної активності, наприклад, страйки, можуть призвести до значних збитків та навіть "колапсу" окремих територіальних чи галузевих економічних систем. Однак у випадку результативного завершення таких форм політичної активності водночас може спостерігатися суттєве покращення якості життя та умов праці окремих соціальних груп, а також переобладнання виробництва, створення нових робочих місць, запровадження інновацій тощо.

Висновки

Отже, економічна складова політичної поведінки населення може розглядатися двояко: з одного боку, вагоме значення має низка економічних факторів, що визначають політичну активність та орієнтації населення певних регіонів, а з іншого - сама політична поведінка населення як регіону, так і держави загалом є фактором розвитку економічних систем різних рівнів. Уважаємо за потрібне наголосити саме на другому аспекті розгляду політичної поведінки населення.

На наш погляд, вплив політичної поведінки населення на розвиток регіональних суспільних систем має кілька напрямків:

- через участь у виборах мешканці регіону формують склад органів влади різних рівнів;
- населення регіону, яке більшістю голосів підтримало кандидата або політичну силу, що перемогли на загальнодержавних виборах, має пріоритетний вплив на державну політику в різних сферах, у тому числі регіональну;
- участь населення в політичних партіях дозволяє ефективніше лобювати інтереси регіону в міжвиборчий період;

- активна участь в акціях протесту (підтримки) є індикатором формування "громадянського суспільства" й опосередковано свідчить про рівень соціально-економічного розвитку регіону.

Загалом, населення регіону своєю політичною поведінкою ретранслює власні інтереси й потреби на загальнодержавний рівень і, таким чином, може розглядатися як важливе джерело й суб'єкт державної політики, зокрема, регіональної. Громадська активність населення регіону загалом свідчить про рівень розвитку відповідної суспільної системи й часто корелюється із якістю життя та показниками економічного, особливо інноваційного, зростання, причому залежно від конкретного регіону такі залежності можуть бути як прямими, так й оберненими. Зважаючи на це, політичну активність населення регіону, без сумніву, необхідно враховувати при формуванні стратегій регіонального розвитку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белов А. А. Социально-экономические факторы электорального поведения в России : кроссрегиональный анализ федеральных выборов 1999-2000 гг. / А. А. Белов // Вестник Московского университета. - 2003. - № 5. - С. 63-73. - (Серия 5. География).
2. Голод А. П. Поняття про середовище політичної поведінки населення / А. П. Голод // Географія і сучасність : зб. наук. праць Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. - К. : Вид-во Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, 2005. - С. 172-180.
3. Колосов В. А. Геополитика и политическая география / В. А. Колосов, Н. С. Мироненко. - М. : Аспект Пресс, 2001. - 479 с.
4. Шаблій О. І. Суспільна географія: теорія, історія, українознавчі студії / О. І. Шаблій. - Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. - 744 с.
5. Agnew J. Mapping Politics: How Context Counts in Electoral Geography / J. Agnew // Political Geography. - 1996. - № 2. - Т. 15. - P. 129-146.
6. Sprout H. H. Environmental factors in the Study of international politics / H. H. Sprout, M. Sprout // Conflict Resolution. - 1957. - № 4. - P. 309-328.
7. Zarycki T. Nova przestrzeń społeczno-polityczna Polski / T. Zarycki. - Warszawa : Europejski Instytut Rozwoju Regionalnego i Lokalnego UW, 1997. - 237 s.

A. Holod

POLITICAL BEHAVIOR RESEARCH AS A FACTOR OF DEVELOPMENT OF THE REGIONAL SOCIAL SYSTEMS

Theoretical and methodical bases of population political behavior research as a factor of development of the regional social systems are grounded in the paper. The questions of typology, territorial organization, factors and functional features of population political behavior are considered, the system of indexes for the estimation of its different forms is offered. Directions of population political behavior influence on development of regional social systems are outlined.

Key words: political behavior, factor, region, social system, regional policy.

© А. Голод

Надійшла до редакції 08.02.2012